

# ΕΝΟΤΗΤΑ Α

Οι ρίζες της κοινωνικής εργασίας  
και η διαχρονική πορεία της  
στην ψυχιατρική περίθαλψη

# 1

## Η ιστορία της κοινωνικής εργασίας στον διεθνή χώρο και στην Ελλάδα

Δέσπω Κριτσωτάκη, Καλλιόπη Κουντή-Χρονοπούλου

### **ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Η ιστοριογραφία της κοινωνικής εργασίας έχει επικεντρωθεί μέχρι σήμερα στην εξέλιξη αυτής από τη φιλανθρωπία του μακρινού παρελθόντος σε επάγγελμα. Αν και οι ρίζες της διαδικασίας αυτής τοποθετούνται στη θεσμοθέτηση των πρώτων συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας, όπως οι Νόμοι της Φτώχειας στην Αγγλία (1601), οι εξελίξεις που σηματοδοτούν την πορεία επαγγελματοποίησης πυκνώνουν κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ού αιώνα (**Πίνακας A1.1**): η ίδρυση των πρώτων Φιλανθρωπικών Οργανώσεων (Charity Organization Societies) στην Αγγλία (1867) και τις Η.Π.Α. (1877), η Κίνηση Κοινωνικής Αποκατάστασης (Social Settlement Movement) κατά τη δεκαετία του 1880 στις ίδιες χώρες, με σημαντικότερη εκπρόσωπο την κοινωνική λειτουργό Jane Addams (1860–1935), η οποία τιμήθηκε με το βραβείο Νομπέλ Ειρήνης το 1931· η θεσμοθέτηση της εκπαίδευσης των κοινωνικών λειτουργών από το τέλος του 19ου αιώνα.\* Η δημιουργία επαγγελματικών οργανώσεων κοινωνικών λειτουργών (στις Η.Π.Α. από το 1916) και η έκδοση καθοριστικών βιβλίων, όπως το *Κοινωνική Διάγνωση* (Social Diagnosis) της Mary Richmond (1917) (**Εικόνα A1.1**).

Η μετάβαση προς την επαγγελματική και επιστημονική κοινωνική εργασία γίνεται αντιληπτή υπό το πρίσμα ευρύτερων, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών διεργασιών του 19ου και του 20ού αιώνα. Θεωρείται ότι οι ανάγκες και τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης, της αστικοποίησης, της μετανάστευσης, των οικονομικών κρίσεων και των δύο παγκοσμίων πολέμων οδήγησαν σε μια διαφορετική αντίληψη για τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα και την κοινωνική πρόνοια. Η φτώχεια έγινε λιγότερο αντιληπτή ως «προσωπικό ελάττωμα» και περισσότερο ως συνέπεια δεινών οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, ενώ το κράτος αναδείχτηκε σε κεντρικό φορέα κοινωνικής πρόνοιας. Από τον Μεσοπόλεμο και κυρίως μετά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η δημιουργία των κρατών πρόνοιας και η αυξανόμενη πρόσληψη επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών στις κοινωνικές υπηρεσίες βελ-

\* Η πρώτη σχολή, η New York School of Philanthropy (Σχολή Φιλανθρωπίας της Νέας Υόρκης), ιδρύθηκε το 1898 και μετεξελίχτηκε στο Columbia University of Social Work. Στη σχολή αυτή αναπτύχθηκαν καθοκαιρινά εργαστήρια και μονοετή εκπαιδευτικά προγράμματα για εθελοντές. Το 1919 υπήρχαν δεκαεπτά σχολές κοινωνικής εργασίας στις Η.Π.Α. και στον Καναδά.

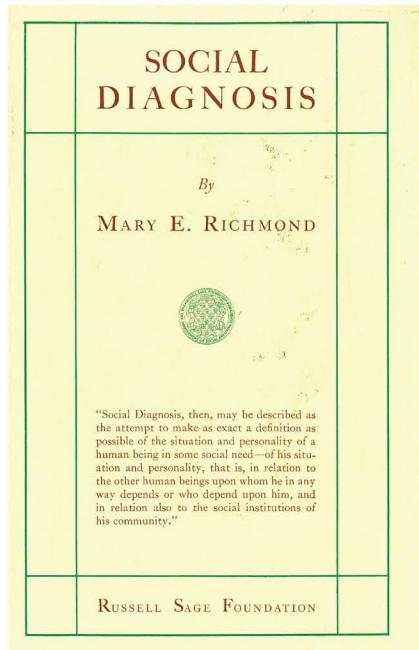
**Η ιστορία της κοινωνικής εργασίας στον διεθνή χώρο και στην Ελλάδα**

**Πίνακας A1.1:** Η πορεία επαγγελματοποίησης της κοινωνικής εργασίας, 19ος-20ός αιώνας.

- Φιλανθρωπικές Οργανώσεις, Αγγλία (από το 1867) και Η.Π.Α. (από το 1877).
- Κίνηση Κοινωνικής Αποκατάστασης, Αγγλία και Η.Π.Α. (από τη δεκαετία του 1880).
- Θεσμοθέτηση της εκπαίδευσης των κοινωνικών λειτουργών (από το τέλος του 19ου αιώνα).
- Δημιουργία επαγγελματικών οργανώσεων κοινωνικών λειτουργών (από τις αρχές του 20ού αιώνα).

τίωσε τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες και την επαγγελματική θέση των κοινωνικών λειτουργών και συνέβαλε στην περαιτέρω οργάνωση και θεμελίωση της κοινωνικής εργασίας (Franklin, 1986· Καλλινικάκη, 2011). Μια διαφορετική ανάγνωση του παρελθόντος της κοινωνικής εργασίας –ανάγνωση που, αν και δεν ξεφεύγει από το αφήγημα της επαγγελματοποίησης, το τοποθετεί στο πλαίσιο των κοινωνικών ανισοτήτων του καπιταλιστικού συστήματος– κάνει η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία (Reisch and Andrews, 2002· Ioakimidis, 2011).

Το αφήγημα της επαγγελματοποίησης, ωστόσο, δίνει μια μονοδιάστατη εικόνα του παρελθόντος της κοινωνικής εργασίας. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο επειδή βασίζεται στις περιπτώσεις της M. Βρετανίας και, κυρίως, των Η.Π.Α., που έχουν μελετηθεί περισσότερο, αλλά και επειδή προϋποθέτει μια γραμμική μετάβαση από την ιδιωτική πρωτοβουλία και τη φιλανθρωπία στην κρατική και επαγγελματική κοινωνική πρόνοια, καταλήγοντας συχνά να περιγράφει με νομοτελειακό τρόπο την πρόοδο της κοινωνικής εργασίας από την ερασιτεχνική και ηθική αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων προς την επαγγελματική και επιστημονική διαχείρισή τους. Αντιθέτως, ορισμένες ιστορικές μελέτες από το τέλος της δεκαετίας του 1970 έχουν αναδείξει τις ασυνέχειες και τις εντάσεις που χαρακτήρισαν τόσο τη συγκρότηση των κρατών πρόνοιας όσο και την επαγγελματοποίηση της κοινωνικής εργασίας, υποστηρίζοντας ότι οι παραπάνω διαδικασίες δεν ήταν ευθύγραμμες ή συνεχείς και ότι το όριο ανάμεσα στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα, στη φιλανθρωπία



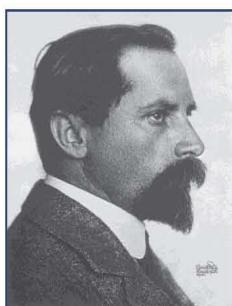
**Εικόνα A1.1:** Το εξώφυλλο του βιβλίου *Social Diagnosis* της Mary Ellen Richmond (1917).

## Οι ρίζες της κοινωνικής εργασίας και η διαχρονική πορεία της στην ψυχιατρική περίθαλψη

και στην επαγγελματική και επιστημονική διαχείριση, στην κοινωνική μεταρρύθμιση και στον κοινωνικό έλεγχο είναι ασαφές και ρευστό. Αυτές οι μελέτες υπογραμμίζουν τις ποικίλες μεθόδους και προσεγγίσεις –κοινωνικές, βιολογικές και ψυχολογικές– της κοινωνικής εργασίας, τα όρια των μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων της και τις σοβαρές προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι κοινωνικοί λειτουργοί από άλλους επαγγελματίες, όπως ιατρούς και νομικούς, από κρατικούς αξιωματούχους αλλά και από τους πελάτες (Crocker, 1992· Tice, 1998· Walkowitz, 1999· Dale, 2006).

### Ψυχιατρική κοινωνική εργασία

Σε μεγάλο βαθμό οι προκλήσεις αυτές εδράζονταν στην απουσία μιας κοινής επιστημονικής βάσης που θα ενοποιούσε την κοινωνική εργασία θεωρητικά και μεθοδολογικά. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, στις άλλες επιστήμες που θεωρούνταν ικανές να λειτουργήσουν με αυτόν τον τρόπο, όπως η Κοινωνιολογία και τα Οικονομικά, προστέθηκε η Ψυχιατρική, η οποία την εποχή εκείνη βρισκόταν σε διαδικασία ανανέωσης: **τα κινήματα ψυχικής υγιεινής** επιδίωκαν, αφενός, να βελτιώσουν τις συνθήκες νοσηλείας, αφετέρου να επεκτείνουν το πεδίο δράσης της Ψυχιατρικής πέραν των ιδρυμάτων και των σοβαρών ψυχικών νόσων, τονίζοντας τη σημασία της πρόληψης, της πρώιμης και της εξωιδρυματικής θεραπείας, της αποκατάστασης και της εκπαίδευσης στα θέματα ψυχικής υγείας (Pols, 1997· Oosterhuis, 2005). Η σχέση του ατόμου με τον κοινωνικό του περίγυρο προβλήθηκε ως καθοριστικός παράγοντας της ψυχικής υγείας και οι ψυχίατροι, προκειμένου να κατανοήσουν και να επηρεάσουν αυτήν τη σχέση, άρχισαν να συνεργάζονται με κοινωνικούς λειτουργούς. Ο ρόλος των τελευταίων ήταν να συνδέουν το νοσοκομείο με την κοινότητα, καταγράφοντας το κοινωνικό ιστορικό και επιχειρώντας την κοινωνική αποκατάσταση των ασθενών (Stuart, 1997).



**Εικόνα A1.2:**  
*Adolf Meyer  
(1866–1950).*

Σε αυτό το πλαίσιο, ήδη πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο κοινωνικοί λειτουργοί άρχισαν να εργάζονται σε ψυχιατρικά ιδρύματα των Η.Π.Α., με πρώτο το Johns Hopkins Hospital στη Βαλτιμόρη, όπου η κοινωνική εργασία εισήχθη το 1904 από τον ψυχίατρο Adolf Meyer (*Εικόνα A1.2*). Ο Meyer, από τους κύριους εκπροσώπους της ψυχικής υγιεινής στις Η.Π.Α., έδινε ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο του κοινωνικού περιβάλλοντος στην ψυχική υγεία και ασθένεια και στο πλαίσιο αυτό έκρινε αναγκαία τη συλλογή πληροφοριών ψυχοκοινωνικού ιστορικού για τους ασθενείς.\* Λίγα χρόνια αργότερα, το 1913, ο ψυχίατρος Elmer Southard –επίσης υπέρμαχος της

\* Την ίδια εποχή είχε ξεκινήσει το πρώτο πρόγραμμα ιατρικής κοινωνικής εργασίας στο Massachusetts General Hospital (Γενικό Νοσοκομείο της Μασαχουσέτης), στις Η.Π.Α., όπου οι κοινωνικοί λειτουργοί παρέχαν υπηρεσίες, όχι μόνο σε άτομα πού ήταν οικονομικά αδύναμα –όπως γινόταν έως τότε– αλλά και σε ασθενείς.

ψυχικής υγιεινής στις H.P.A.– ίδρυσε στο Boston Psychopathic Hospital Τμήμα Κοινωνικής Πρόνοιας υπό τη διεύθυνση της κοινωνικής λειτουργού Mary C. Jarrett (Lunbeck, 1994). Η Jarrett (*Εικόνα A1.3*), η οποία χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο **ψυχιατρική κοινωνική εργασία** (psychiatric social work) το 1916, έναν χρόνο αργότερα ξεκίνησε στο Smith College της Βοστώνης το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα κοινωνικών λειτουργών στην Ψυχιατρική, το οποίο εξελίχτηκε σε μόνιμο ίδρυμα, στο Smith College of Social Work. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος στάθηκε καθοριστικός στη θεσμοθέτηση αυτού του προγράμματος που αφορούσε στην εκπαίδευση κοινωνικών λειτουργών, με σκοπό την κοινωνική αποκατάσταση των βετεράνων του Πολέμου (Gabriel, 2005).



*Εικόνα A1.3:  
Mary C. Jarrett  
(1876–1961).*

Συγχρόνως, η ψυχιατρική κοινωνική εργασία βρήκε γόνιμο έδαφος στην ψυχική υγιεινή της παιδικής ηλικίας και συγκεκριμένα στο **κίνημα καθοδήγησης παιδιών** (child guidance). Η καθοδήγηση παιδιών ξεκίνησε στις αρχές του 20ού αιώνα στις H.P.A. ως συνεργασία ψυχιάτρων με δικαστές για την αξιολόγηση των παραβατικών παιδιών. Στον Μεσοπόλεμο, όμως, εξελίχτηκε σε μια ιδιαίτερη μορφή ψυχικής υγιεινής για την παιδική ηλικία, τη νεότητα και την οικογένεια, και εξαπλώθηκε στον Καναδά και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Στις κλινικές καθοδήγησης, η ψυχιατρική ομάδα, η οποία αποτελούνταν από ψυχίατρο, ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό, εξέταζε παιδιά και νέους με ποικίλα προβλήματα προσωπικότητας, συμπεριφοράς και σχέσεων, όπως φόβους, δειλία, τραυλισμό, νυκτερινές ενουρήσεις, δυσκολίες στο σχολείο, θυμό, επιθετικότητα και παραβατική συμπεριφορά. Οι κοινωνικοί λειτουργοί αναλάμβαναν την επαφή με τους γονείς, με τη βοήθεια των οποίων κατέγραφαν το κοινωνικό ιστορικό. Συγχρόνως, οι κοινωνικοί λειτουργοί λάμβαναν μέρος και στο θεραπευτικό πρόγραμμα, παρέχοντας υποστήριξη, συμβουλευτική ή ακόμη και ψυχοθεραπεία σε γονείς αλλά και σε παιδιά (Jones, 1999; Stewart, 2006). Ο ρόλος της καθοδήγησης παιδιών στην οργάνωση της ψυχιατρικής κοινωνικής εργασίας γίνεται φανερός, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ψυχιατρικής κοινωνικής εργασίας στην Αγγλία, που ξεκίνησε το 1929 στο London School of Economics, έγινε με σκοπό ακριβώς να εκπαιδευτούν κοινωνικοί λειτουργοί για τις κλινικές καθοδήγησης (Stewart, 2006).

Μετά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο ρόλος των ψυχιατρικών κοινωνικών λειτουργών διευρύνθηκε, καθώς οι πολιτικές ψυχιατρικής μεταρρύθμισης και αποασυλοποίησης δίξυναν το πρόβλημα της κοινωνικής αποκατάστασης των ασθενών μετά από την έξοδο από το νοσοκομείο. Οι κοινωνικοί λειτουργοί διέκριναν την ιατρική ανάρρωση από την κοινωνική αποκατάσταση και επιχείρησαν με «κοινωνικές θεραπείες» να βοηθήσουν τους ασθενείς να ενταχθούν στο κοινωνικό περιβάλλον τους παρά τα συμπτώματά τους και να γίνουν όσο το δυνατόν ανεξάρτητοι στη βάση των